

УДК 911.37(282.244.314)

ФОРМУВАННЯ ПОСЕЛЕНСЬКОЇ МЕРЕЖІ ДНІСТЕРСЬКОГО КАНЬЙОНУ (ЧАСОВО-ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ)

Круль В.П., Добровольська С.Я., Гадельшин О.Р.

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Виділено 19 етапів формування поселенської мережі Дністерського каньйону: від першого, що охопив ранній палеоліт, до дев'ятого, який припав на 1901-2000рр. н.е. Встановлено, що найінтенсивнішим із них став восьмий (III тис. до н.е.), за час якого первісна людність заселила територію 174 сучасних поселень. Досліджено, що найпотужнішим, за числом первісних поселень, виявився сьомий етап, коли під час IV тис. до н.е. їхня кількість сягнула 318 шт. (61,5% від сучасної поселенської мережі). Більшою мережа поселень починає фіксуватися лише від шістнадцятого етапу (XVI ст.), коли на території Дністерського каньйону мав місце 351 населений пункт. Виявлено, що починаючи від дванадцятого етапу (501-900рр. н.е.), відзначається постійне зростання поселенської мережі (від 74 поселень), оскільки фіксуються такі поселення, які розпочинають своє безперервне існування від вказаного (20 шт.) і за всі наступні етапи.

Ключові слова: поселення, населений пункт, поселенська мережа, первісне поселення, Дністерський каньйон.

Актуальність дослідження. З'ясування сучасної структури поселенської мережі (надалі – п.м.) будь-якої території неможливе без простеження особливостей її зародження, ретроспективного становлення та подальшої часової динаміки. Все це досягається завдяки застосуванню діахронічного аналізу в ретроспективно-екістичних дослідженнях, що дасть можливість поетапно відтворювати процес складання мережі населених пунктів (надалі – н.п.), в т.ч. і в межах природно-територіальної одиниці – Дністерського каньйону (надалі – ДК). Важливо, що саме в межах природно-територіального утворення, адже просторовим тлом таких вишукувань, здебільшого, є адміністративно-територіальні виділи (області або райони) та історико-географічні одиниці (зони або краї).

Огляд літературних джерел. Дослідження часових і територіальних особливостей складання мережі поселень (надалі – м.п.) у долинах річок на даний час є, на жаль, не достатньо поширеною практикою, хоча загально визнаним фактом є тяжіння її саме до річищ як великих, так і малих водотоків. Варто згадати, що у цьому плані здійснювалися певні спроби. Так, низкою дослідників у співавторстві були виявлені особливості заселення сточищ основних річок Північної Буковини [6, 7]. Заслуговує на увагу і вишукування, де йдеться про характерні риси залюднення сточищ річок Прикарпаття [1]. Відзначимо також, що нами у попередніх спробах (разом зі співавторами) проводився аналіз п.м. ДК або у межах його терас [5], або як ресурс для археологічного туризму [4].

Постановка завдання. Формування п.м. ДК (його межі, територіальний та адміністративний устрій нами детально висвітлений у [2]), як і будь-якого іншого регіону, передбачає виявлення особливостей просторово-часового утворення та

існування його н.п.. У цьому випадкові ретроспективно-географічному аналізові піддаються всі поселення: і ті, що виникли вперше, й ті, що постають повторно після деякого періоду „безжиттєвості” у них. Вагомою тут є т.зв. сумарна п.м., що охоплює як піонерні н.п., так і ті, що вже колись існували, а зараз (на той чи інший конкретний час) відновили своє функціонування. Виходячи з цього, видається важливим проведення аналізу саме територіальної організації мережі н.п..

Наголосимо, що в межах регіону дослідження виділено 19 етапів існування (або формування) п.м., які відповідають 19 етапам утворення поселень [3]. Зокрема, I етап охопив ранній палеоліт; II – середній палеоліт; III – пізній палеоліт; IV – мезоліт; V – VI тис. до н.е.; VI – VII тис. до н.е.; VII – IV тис. до н.е.; VIII – III тис. до н.е.; IX – II тис. до н.е.; X – I тис. до н.е.; XI – 0-500рр. н.е.; XII – 501-900рр.; XIII – 901-1300рр.; XIV – 1301-1500рр.; XV – 1501-1600рр.; XVI – 1601-1700рр.; XVII – 1701-1800рр.; XVIII – 1801-1900рр.; XIX – 1901-2000рр..

Із 517 н.п., які розміщуються в межах ДК, виявлені дані щодо їхнього утворення у 485, до числа яких включені також 7 поселень, які зараз не входять до сучасної п.м. (сс.Бакота, Теремці, Студениця і Лука-Врублівецька Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької та сс.Атаки Кельменецького, Молодове Сокирянського і Дарабани Хотинського р-нів Чернівецької області). Тільки у 39 н.п. (7,5% від їхньої загальної кількості у ДК) відсутні одночасно і пам'ятки археологічних культур, і дати їхньої першої писемної згадки, що могло б свідчити про факт піонерної появи тут людей, тобто про їхнє безпосереднє заснування.

Виклад основного матеріалу. I етап формування п.м. охопив *ранній палеоліт*, впродовж якого поселенський кістяк складався із

7 п.п., що відповідало майже 1,4% сучасних н.п. (тут і надалі, коли йтиметься про загальний кількісний склад н.п. за той чи інший етап, їхня питома вага подаватиметься до всіх сучасних поселень, які формують загальний поселенський потенціал ДК). Вони розміщувалися на землях 5 теперішніх н.п.. Така кількість ранньопалеолітичних поселень свідчить про ще не сформованість п.м.

Середній палеоліт став *II етапом* складання м.п. ДК, коли зафіксовано 45 п.п. (8,7%) у межах 17 н.п.. У середньому каньйоні знайшлося найбільше наявних поселень – 9, однак за п.п. у них усіх випередив нижній каньйон – 28 шт., які знаходилися на території 6 н.п.. Найменша присутність як н.п., так і п.п., мала місце у верхньому приканьйонні – по 2. Перевага правобережних н.п. спостерігалася для середнього каньйону (5 із 9) і для нижнього, де розміщувалися всі 6 його поселень. У верхньому ДК відзначимо паритет у їхньому розташуванні – по 1 н.п. на обох берегах. У всьому каньйоні на його правобічних землях мали місце 12 н.п. (70,6%) та 40 п.п. (88,9%).

За етап *пізнього палеоліту* зростає число п.п., які заселяє пізньопалеолітична людність. Упродовж *III етапу* у ДК в п.м. об'єднувалося 232 п.п. (44,9%), що знаходилися в межах 117 н.п.. За н.п. виділилася середня частина каньйону, де зосереджувалося 46 поселень, а на його верхню і нижню третини припадало, відповідно, 35 і 36 шт. Розподіл п.п. у межах наявних поселень дещо відрізнявся за трьома частинами каньйону. Так, найбільшою їхня частка була у нижньому приканьйонні – 50,9%, а на середній і верхній ділянках відзначено, відповідно, 33,2% та 15,9%.

Має свою особливість і розміщення н.п. на правому і лівому берегах ДК. Більшість їх знаходилась на правобережжі – 61 шт., а на лівобережжі – 56 шт. Незначна перевага перших спостерігалася і на його трьох ділянках. Так, у межах верхнього приканьйоння на правобічному сточищі мали місце 18 н.п. (зліва – 17 шт.), на середній ділянці – відповідно, 24 шт. і 22 шт., а у нижній – 19 і 17 шт.

Упродовж *IV етапу*, що припав на *мезоліт*, відбувся спад кількості п.п. до 35 шт. (6,8%). Поселення розміщувалися на території 23 н.п.. Найкраще вибудованою була поселенська структура в нижньому ДК де зафіксовано 12 н.п. (52,2% від усіх її поселень). У середній і верхній частинах м.п. була приблизно у 2 р. розрідженішою. Так, у першій знаходилося 5, а в другій – 6 н.п.. Наповненість їх п.п. була ще відчутнішою на користь нижнього приканьйоння (20 шт. – 57,1%), а середнє (9 шт. – 25,7%) випередило верхнє (6 шт. – 17,1%).

У всіх трьох частинах ДК його праві н.п. кількісно переважали лівобічні. Зокрема, на верхньому правобережжі знаходилося 5 із 6 поселень, на середньому – 3 із 5, а на нижньому – 8 із 12. Найвагомішою була перевага у верхній частині – 83%. Такою ж вона залишилася і для п.п., тільки зросла перевага останніх на середньому правобережжі – до 77,8% і на нижньому – до 80%. Правобічні н.п. склали майже 70% (16 шт.), а частка п.п. у їхніх межах сягнула 80% (28 шт.).

За наступний *V етап* продовжувався спад п.п., які утворювали мережу н.п. впродовж *VI тис. до н.е.* – до 14 шт. (2,7%). Вони розміщувалися у межах лише 10 н.п. Відсутньою була п.м. на території верхнього ДК. Для її двох інших частин розподіл як н.п., так і п.п., був рівномірним, бо у середньому і нижньому каньйоні знаходилося по 5 н.п. і 7 п.п.. Причому, поселення правобережжя чисельно відставали від поселень лівобережжя, бо перших нараховувалося 2, а других – 3 н.п. (в обох третинах), а п.п., відповідно, 3 і 4. Отже, н.п. правобіччя всього ДК були в чисельній меншості (4 шт.) порівняно з поселеннями лівобіччя (6 шт.).

За *VI етапу* формування п.м. відбулося повторне підвищення кількості п.п., що сягнуло 28 шт. (5,4%), які розташувалися на території 24 н.п.. Час *V тис. до н.е.* стає періодом формування п.м. на землях трьох частин ДК. За кількістю виділилася середня, де зафіксовано 10 н.п.. Відновлюється поселенська активність у верхньому каньйоні, де з'явилося 8 поселень. Зменшується поселенський потенціал у нижньому каньйоні – 6 н.п.. За наповнюваністю п.п. цих н.п. лідером залишається середина частина регіону – 12 шт., вирівнюється значення його верхньої і нижньої частин – по 8 шт.

Лівобережжя ДК продовжувало випереджати його правобережжя за кількістю н.п., однак, питома вага поселень під час VI етапу знизилася до 58,3% (було 60%). Частка п.п. залишалася незмінною і також була вищою від частки поселень правого берега каньйону – 57,1%.

VII етап став часом сплеску формування п.м.. Зокрема, п.п. постала така кількість, що перекриється тільки вже під час XVI етапу. Так, впродовж *IV тис. до н.е.* утворилося 318 шт. (61,5%) і вони розміщувалися на території 112 н.п.. У верхньому і середньому ДК н.п. розподілилися більш-менше рівномірно: у першому відзначено 45 поселень, а у другому – 43. Майже в 2 р. менше перебувало н.п. у нижньому приканьйонні – 24 шт. Натомість, п.п. переважали у верхньому каньйоні – 236 шт. (74,2%) над двома його іншими частинами: середньою – 52 шт. (16,4%) і нижньою – 30 шт. (9,4%).

Більшість н.п. і п.п. верхнього ДК зосереджувалася на його правобережжі: відповідно, 40

(88,9%) і 222 шт. (94,1%). Ті ж правобічні н.п. мали більшість у середньому ДК – 23 шт. (53,5%). За п.п. тут спостерігався паритет – 26:26 шт.. У нижньому каньйоні н.п. лівого берега переважали п.м. на протилежному березі: відповідно 14 і 10 шт. Для п.п. частка лівобічних була ледь переколивнішою, порівняно з першими – 60% проти 58,3%. На правобережжі м.п. була багатшою, порівняно з лівобережжям – 73 і 39 шт. (65,2% і 34,8%). Ще контрастніше така асиметричність проступила для п.п. – 260 і 58 шт. (81,8% і 18,2%).

VIII етап ознаменувався подальшим збільшенням н.п. – їхнє число зросло до 174 шт. Натомість, кількість п.п., порівняно з попереднім етапом, зменшилася до 259 шт. (50,1%). У *III тис. до н.е.* зміщуються акценти складання мережі н.п. для трьох частин ДК. Так, коли у *IV тис. до н.е.* найбільшою була м.п. у верхньому ДК, то вона вже у *III тис. до н.е.*, стає найменшою – 30 шт. На цьому тлі контрастніше роль п.м. середнього каньйону, де, порівняно з його верхньою частиною, стало в 3 р. більше н.п. – 94 шт. (54,0%). У нижньому приканьйонні зафіксовано 50 н.п. (у *IV тис. до н.е.* – 24 шт.).

Натомість, значення середнього ДК за числом п.п. було ще вагомим – 150 шт. (57,9%). Їхня частка у верхньому приканьйонні зменшилася від 17,2% до 13,9% (36 шт.). Позиції нижнього каньйону залишилися майже незмінними, адже не дивлячись на збільшення кількості п.п. (73 шт.) у межах 50 н.п., їхня питома вага складала, відповідно, 28,2% та 28,7%.

Для *VIII етапу* властиве кількісне переважання лівобережних н.п. за всіма трьома частинами ДК. Найзначнішим воно є для пониззя – майже в 2,33 р. (35 шт. на лівому березі і 15 шт. – на правому). На серединних землях лівобічні н.п. мають перевищення над протилежними ледь більше, ніж у 2 р. (відповідно, 63 шт. і 31 шт.). Найменшим відрив між ними спостерігався у верхів'ях каньйону, де н.п. лівого сточища у 1,5 р. переважають праве. Для п.п. пріоритет поселень лівобережжя над правобережними згладжується. Так, він є більшим у нижньому ДК в 1,81 р. (47 і 26 шт.), у середньому – в 1,78 р. (відповідно, 96 і 54 шт.) і у верхньому – в 1,77 р. (23 і 13 шт.). На лівобіччі розміщується найбільша кількість поселень – 166 шт. або 64,1%. За минулий етап спостерігалася перевага правобічних і вона була відчутнішою (81,8%).

Впродовж *IX етапу* кількісний склад п.м. понизився більше ніж удвічі (порівняно з *VIII етапом*) і склав 126 п.п. (24,4%), що розміщувалися у межах 93 сучасних н.п., частка яких упала майже в 1,9 р.. Найкраще сформованою п.м. виявилася в середньому ДК – 48 н.п. (51,6%), які

розподілилися навпіл: по 24 шт. на право- і лівобережні. Така ж картина спостерігалася і для всієї мережі п.п., тільки їхня частка була більшою – 55,6% (70 шт.), а правобічні кількісно переважали лівобічні поселення – відповідно, 37 шт. і 33 шт.

У верхньому каньйоні н.п. за чисельністю були другими – 30 шт. (32,3%). З-поміж них виділялося правобіччя р.Дністер, де існувало 23 н.п. (76,7%), на території яких наявні 39 п.п.. Перевага, у цьому випадку, правобережних над лівобережними стала вагомішою – 79,5% (31 шт.). Нижній каньйон володів найменшим поселенським потенціалом як, загалом, н.п. (15 шт. або 16,1%), так і п.п. (17 шт. або 13,5%). Частка „правих” н.п. була невисокою – 33,3%, однак питома вага п.п. дещо зросла – до 35,3%.

На правобережжі ДК впродовж *IX етапу* мережа н.п. була кількісно багатшою – 52 шт. (55,9%), ніж на лівобережжі – 41 шт. (44,1%). Ще вагомішою була роль правобічних п.п. – 58,7% (71 шт.).

За *X етап* збільшується кількісний склад п.м. до 263 п.п. (50,9%), що розмістилися на землях 166 н.п.. Найрозвиненішою п.м. була в середньому ДК, де зосереджувалося 95 н.п. (57,2% від усіх поселень за *X етап*) із 148 п.п. (56,3% від усіх п.п.). Нижній ДК поміщав 51 н.п. (30,8%), насиченість яких п.п. була вищою від середньої частини, бо частка останніх сягнула 33,8% (89 шт.). Дисперсною була мережа н.п. у верхньому ДК – 20 шт. (12,0%), де знаходилися 26 п.п. (9,9%).

У верхньому ДК м.п. була краще сформованою на правобережжі (14 шт.), ніж на лівобережжі (6). Переважання за п.п. тут було ще відчутнішим – у 2,7 р. (19 і 7 шт.). У середній і нижній частинах лівобічні н.п. складали більшість у поселенській структурі. Так, на землях першої лівобережне сточище поміщало 60 н.п. (63,2%), а правобережне – 35 (36,8%). У нижній частині питома вага п.м. лівобережжя зменшувалася – до 60,8% (31 шт.), а правобережжя – зростала до 39,2% (20). Ще більше вирівнювання поселенського складу середньої і нижньої частин простежується для п.п.. У середньому приканьйонні частка лівобережних поселень сягала 57,4% (85 шт.), а на території нижнього – 53,9% (48).

Кількісна поселенська структура ДК на його лівобережжі була багатшою (97 н.п.), ніж на правобережжі (69), тобто частка перших склала 58%. За наповненістю п.п. п.м., між лівобережжям каньйону та його правобережжям встановилася ще менша диспропорція, бо питома вага перших перевищувала 53% (140 із 263 шт.).

За наступний *XI етап* відбулося скорочення п.м. – до 238 п.п. (46,0%), що розміщувалися на території 145 н.п.. Під час *XI етапу* середній ДК продовжував залишатися найзалюдненішим, адже

там відзначено 84 н.п. (57,9%). Майже такою ж була частка і п.п., що розміщувалися у їхніх межах – 57,1% (136 шт.). У нижньому каньйоні нараховувалося 24 поселення (29,7%), однак його вагомість за п.п. була більшою – 32,4% (77 шт.). У верхній третині регіону зафіксовано 18 н.п. (12,4%), на землях яких виявлена ще менша частка п.п. – 10,5% (25 шт.).

У середньому ДК найінтенсивніший розвиток п.м. спостерігався на його лівобережжі – 53 н.п. або 63,1% від усіх поселень у цій частині. Серед п.п. переважали правобережні, однак їхня частка понизилася до 55,9% (76 шт.). Для нижнього каньйону лівобічна м.п. була розвиненішою (24 шт.) за правобічну (18), проте за розвитком п.п. ситуація була протилежною. На правому березі було 42 п.п., а на лівому – 35. Для верхнього ДК властиве переважання правобережних як н.п. – 55,6% (10 шт.), так і п.п. – 56,0% (14).

Загалом, лівобічні н.п. ДК під час XI етапу кількісно випереджали (85 шт.) правобічні (60). Для п.п. така перевага зменшується і прямує до їхнього паритету. Так, коли частка перших для лівобережних складала 58,6%, то вже для первісних вона знизилася до 51,3% (122 з-поміж 238 шт.).

Під час XII етапу проходить істотне скорочення п.м. до 148 п.п. (28,6%), які заповнювали територію 74 н.п., або 51,0% від тих поселень, що існували впродовж XI етапу. Середній ДК залишався територією найбільшого зосередження н.п., де їх було 46 шт. (62,2%). Майже такою ж була частка і п.п. у їхніх межах – 61,5% (91 шт.). Меншим відзначений розвиток п.м. у нижньому ДК – 27 н.п. (36,5%) із 55 п.п. (37,2%). Мізерною була поселенська структура на верхньому приканьйонні (у складі 1 н.п. із 2 п.п.).

За XII етап заселення змістилося із лівобережжя на правобережжя ДК, бо в його трьох частинах правобічна п.м. була вагомішою. Найбільшим таке переважання (без верхнього каньйону, де наявний 1 правобічний н.п.) спостерігалось у середньому каньйоні – 30 н.п. із 46 (65,2%). Майже навпіл розподілилася мережа н.п. у нижньому каньйоні – відповідно, 14 і 13 шт. Переконливішим стало позиціонування між право- і лівобережними п.п.. Так, перші в серединній частині ДК склали 78,0% (71 шт.), а в нижній – 61,8% (34).

Під час 501-900рр. н.е. правобережне каньйонне сточище р.Дністер повернуло собі першість як у формуванні мережі н.п., так і у кількісному наповненні їх п.п.. Частка перших стала складати 60,8% (45 н.п.), а питома вага п.п. у їхніх межах була ще переконалівою – 72,3% (107 шт.).

На XIII етап припало чергове зростання кількості п.п. – до 244 шт. (47,2%). Рівнобіжно з

ними збільшилося і число н.п. – до 153 шт. Людність доби давньоруського періоду найбільше замешкувала середній ДК, де зафіксовано 87 н.п. (56,9%) із найзначнішою кількістю п.п. – 147 шт., однак їхня питома вага до всієї первісної п.м. була помітнішою – 60,2%. Верхній і нижній ДК мали майже однаково сформовану м.п., адже на їхніх землях спостерігалось, відповідно, 31 і 35 поселень. Однак кількість п.п. у їхніх межах була більшою у нижньому приканьйонні – 57 шт., ніж у верхньому – 40 шт.

За кількістю н.п., які були зайняті давньослов'янською людністю, правобережжя переважало лівобережжя лише у верхній частині ДК (відповідно, 22 і 9 шт.). У середній і нижній була незначна перевага саме для лівобічних поселень (відповідно, 54,0% і 54,3%). За розвитком первісної п.м. (кількості п.п.) правий берег випереджав лівий вже по всіх частинах. Так, у верхній третині частка „правих” п.п. складала 67,5%, у середній – 57,8%, а у нижній – 56,1%.

Під кінець XIII етапу найбільше н.п. існувало на правобічному сточищі ДК – 78 шт. (51,0%). Найкращий розвиток первісної п.м. також мав місце справа від р.Дністер, де було зафіксовано 144 п.п. (59,0%). Хоча й на лівобережжі (за винятком східної частини нижнього і всієї частини верхнього ДК) вона мала достатньо інтенсивне поширення – 100 шт.

Від XII і XIII етапу можна вести мову про н.п., які починають існувати безперервно, тобто буде вже йтися про формування постійної п.м.. Отже, від XIII етапу збільшується й кількість н.п., які ведуть від нього відлік свого безперервного існування. Їх стало нараховуватися 48 шт., а розподілялися вони, головне, у верхньому і нижньому ДК (відповідно, 25 і 18 шт.), а на нижню припало 5 шт..

На завершенні XIII ст. на території ДК нараховувалося 68 н.п. (20 із XII та 48 із XIII етапів), або 13,2% від їхнього теперішнього складу. В них людність перебувала постійно, починаючи від середини I тис. н.е. Слід вести мову про формування стабільної п.м., бо мешканці цих поселень вже їх не покидали під час всіх наступних етапів. До числа цих н.п. із наступними етапами додавалися нові поселення і п.м. прибувала, прямуючи до свого нинішнього складу.

Середня третина ДК була заповнена найбільше поселеннями безперервного існування – 31 шт., причому більшість тут припадала на правобережжя (20 шт.). На території верхнього ДК знаходилося 24 н.п., з яких 17 шт. розміщувалися на правобічному сточищі. В нижній частині малося найменше постійних поселень – 13 шт., розподіл яких за право- і лівобережжям був приблизно

однаковим – відповідно, 6 і 7 шт. Як право-, так і лівобічний ДК були порівну заповнені н.п. безперервного існування – по 34 шт.

Концентрація постійних поселень за *XIV етап* змістилася від середнього ДК (у *XIII етапі*) до його верхньої третини, де відзначено 117 н.п., з-поміж яких більшість знаходилася на правому березі Дністра – 75 шт. У середньому приканьйонні мав місце спад постійних поселень до 72 шт., левава частка яких припала на лівобічні дністерські землі – 60 шт. Ще менше заповнювалося поселеннями нижнє каньйонне сточище – знизилася до 40 шт., де перевага лівобережних н.п. над правобережними була не явною (31 шт. або 77,5%, на відміну від середньої частини – 83,3%). На лівобіччі ДК на кінець *XIV етапу* зафіксовано 133 постійних поселення (58,1%), а справа менше – 96 шт. (41,9%).

Під завершення *XV етапу* зростає число постійних н.п. – сягаючи 282, переходячи через половину від наявних натепер (54,5%). У верхньому ДК залишалась найбільша кількість постійних н.п. – 130 шт., порівняно з іншими його двома частинами, однак їхня вага у поселенській структурі регіону знизилася, на відміну від попереднього етапу (від 51,1% до 46,1%). Левава частка верхньоканьйонних поселень розміщувалася на його правобережжі – 83 шт., проте їхня питома вага скоротилася (від 64,1% до 63,8%). Виросло число н.п. у середньому приканьйонні (на 28 шт.) і сягнуло 100 шт., що підвищило його роль у загальній поселенській структурі (до 35,5%, а за попереднього етапу – 31,4%). На відміну від верхньої частини, тут переважали лівобічні н.п. (82 шт.), частка яких, порівняно з *XIV етапом*, понизилася (із 83,3% до 82,0%). У нижньому ДК розміщувалася найменша кількість постійних н.п. – 52, що було більшим (18,4%), ніж за попередній етап (17,5%). Меншість поселень знаходилася на правобіччі – 10 шт. (19,2%), а їхня вага у п.м. нижнього ДК понизилася (за *XIV етап* – 22,5%). На кінець *XV етапу* більшість у п.м. каньйону склали постійні н.п. його лівого берега – 39,4% (111 шт.), що є меншим, ніж за попередній етап – 41,9% (96 шт.).

Кількість постійних поселень на кін. *XVI етапу* зросла до 351 шт., що склало майже 67,9% від їхнього сучасного складу у ДК. Продовжувала зменшуватись вага його верхньої частини, бо наприкінці *XVII ст.* вона складала 40,1% від усіх н.п. за *XVI етап* (за попередній – 46,1%). Підвищилася значення інших його територіальних складових: середньої – до 36,1% (було 35,5%), а нижньої – до 23,8% (18,4%). У верхньому приканьйонні більшість н.п. займали землі правобережжя – 89 шт. (63,1%). У середньому і нижньому ДК стає важливішою п.м.

лівобіччя – відповідно, 72,4% і 78,6%. Частка поселень правобережжя виросла до 27,6% (було 18,0%) у середньому приканьйонні і до 21,4% (було 19,2%) у нижньому.

За *XVI етап* поселення лівобережжя продовжували за кількістю випереджати н.п. правобережжя – відповідно, 209 шт. (59,5%) і 142 шт. (40,5%). Спостерігалася тенденція до зменшення кількісної переваги одних над іншими, адже на кінець *XV етапу* лівобічні поселення сягали 60,6%, а правобічні – 39,4%.

За час тривання *XVII етапу* число постійних поселень зросло до 415, що склало майже 80,3% сучасного поселенського складу. Для трьох частин ДК спостерігається кількісне зростання постійних н.п. і впродовж 1701-1800рр. Найзначніший приріст відзначений для середнього ДК – на 27 поселень, що зменшило частку верхньоканьйонних н.п. (до 38,8%) і зросла питома вага н.п. інших його третин – середньої (до 36,9%) і нижньої (до 24,3%).

У верхньому ДК залишалася провідною роль правобережних поселень, хоча вона зменшилася до рівня 59,9% (за попередній етап – 63,1%). В середній і нижній частинах своїм числом переважали лівобічні н.п.: відповідно, 109 і 78 шт., проте їхня частка спала (на відміну від *XVI етапу*) до 71,7% і 77,2%. Тенденція зменшення ваги правобережних н.п. торкнулася і всього каньйону. Так, поселення правого сточища на кінець *XVII етапу* сягали 39,3%, а за попередній – 40,5%.

На кінець *XIX ст.* (*XVIII етап*) у межах ДК вже існувало 444 н.п., тобто п.м. була вибудована на 85,9%. Найпотужніше збільшення поселень пройшло в середньому ДК – на 20 шт., натомість у верхньому – на 7 шт., а у нижньому – на 2 шт.. Тому вперше, від початку формування постійної м.п., в середньому приканьйонні сформувалася відносна більшість поселень – 172 шт. (38,7%) і вона випередила його верхню частину – 169 шт. (38,1%). Частка нижнього приканьйоння в загальній структурі поселень, порівняно із *XVII етапом*, дещо зменшилася до 23,2% (за попередній етап – 24,3%).

Аналогічним до попередніх етапів був розподіл н.п.. Так, для верхньобережжя більша частина поселень розміщувалася на правому березі – 99 шт., хоча їхня частка скоротилася – до 58,6% (у попередньому – 59,9%). У середньому та нижньому ДК н.п. у його лівій частині кількісно переважали своїх сусідів – відповідно, 69,2% та 76,7% (за попередній етап цей рівень був вищим – 71,7% та 77,2%). Для всього правобережжя частка його постійних поселень дещо виросла – до 39,6%, хоча за абсолютною величиною число лівобережних н.п. піднялося на більшу величину (на 16 шт.), ніж правобережних (на 13 шт.).

Під завершення XIX етапу на території ДК вже нараховувалося 452 н.п., що склало 87,4% від усього складу наявних поселень у регіоні. Така „незавершеність” п.м. має місце через те, що у великої кількості н.п. не виявлено дати першої письмової згадки – 72 поселення або 13,9%. Найбільше їх зафіксовано у тернопільській частині ДК – 40 шт., а також у вінницькій – 11 і чернівецькій – 11. Менше таких н.п. спостерігається у хмельницькому приканьйонні – 9 шт. і зовсім мізерна кількість в івано-франківському – 1.

У верхньому ДК за ХХст. не прибуло жодного постійного поселення, тому їхня кількість залишилася тут колишньою – 169 шт., однак їхня частка у загальній п.м. регіону знизилася – до 39,2%. Підвищилася роль п.м. середнього ДК до 39,4% (кількість постійних поселень виросла на 6 шт. і сягнула 178) за рахунок лівобережних н.п., що за відносною величиною знову перейшли через межу у 70%. Не змінилася частка поселень нижнього каньйону (23,2%), хоча кількісно вони збагатилися як за рахунок право-, так і лівобічних н.п. (по 1 шт.). На правому ДК стало нараховуватися 177 поселень (39,2%), а на лівому – 275 (60,8%).

Висновки. Формування п.м. відбулося за 19 етапів. Найінтенсивнішим за археологічної доби (перші 13 етапів) став восьмий (III тис. до н.е.), під час якого людність заселила територію 174 сучасних поселень. Найпотужнішим, за числом п.п., виявився VII етап, коли під час IV тис. до н.е. їхня кількість сягнула 318 шт. (61,5% від сучасної п.м.). Більшою м.п. починає фіксуватися лише від шістнадцятого етапу (XVI ст.), коли на території ДК мав місце 351 н.п..

Другим, за кількістю н.п., виявився X етап (I тис. до н.е.) із 166 залюдненими поселеннями. Цей же етап, за величиною п.м., також посідав 2 позицію, адже загальна кількість п.п. сягнула 263 шт. (50,9%). Впродовж 901-1300рр. н.е. (XIII етап) заселилися землі 153 сучасних н.п. (третій результат). Таку ж позицію, за розмірами первісного поселенського складу, обійняв VIII етап (III тис. до н.е.), за час якого м.п. досягла 259 шт. (50,1%).

Круль В.П., Добровольська С.Я., Гадельшин А.Р. Формирование поселенческой сети Днестровского каньона (временно-пространственный анализ). Выделены 19 этапов формирования поселенческой сети Днестровского каньона: от первого, что охватил ранний палеолит, до девятнадцатого, который пришёлся на 1901-2000гг. н.э.. Установлено, что наиболее интенсивным из них стал восьмой (III тис. до н.э.), во время которого первобытные люди заселили территорию 174 современных поселений. Исследовано, что наиболее мощным, за численностью первобытных поселений, стал седьмой этап, когда во время IV тыс. до н.э. ихнее количество достигло 318 шт. (61,5% от современной поселенческой сети). Больше сеть поселений начинает фиксироваться только от шестнадцатого этапа (XVI ст.), когда на территории Днестровского каньона имел место 351 населённый пункт. Определено, что начиная от двенадцатого этапа (501-900гг. н.э.), отмечается постоянное возрастание поселенческой сети (от 74 поселений), поскольку фиксируются такие поселения, которые начинают своё непрерывное существование от указанного (20 шт.) и за все последующие этапы.

Ключевые слова: поселение, населённый пункт, поселенческая сеть, первобытное поселение, Днестровский каньон.

Починаючи від XII етапу (501-900рр. н.е.) п.м. постійно зростає (від 74 н.п.), оскільки фіксуються поселення, які розпочинають своє безперервне існування від вказаного (20 шт.) і за всі наступні етапи (їхня кількість поетапно зростала). Та людність, що заповнювала землі таких поселень, перебувала в їхніх межах всі 7 етапів, які чергово змінювали один одного: від XIII до XIX.

Список літератури

1. Гишук Р.М. Просторові особлив. заселення сточищ річок Прикарпаття / Р.М.Гишук // Наук. вісн. Чернівецького ун-ту: Зб. наук. пр. Вип. 391: Географія. – Чернівці: Рута, 2008. – С. 153-167.
2. Добровольська С.Я. Дністерський каньйон: межі, територія, поселенський склад / С.Я.Добровольська // Наук. зап. Тернопільського нац. педаг. ун-ту ім. В.Гнатюка. Серія: географія. – Тернопіль: СМП «Тайп». - № 2 (випуск 28). – 2010. – ст. 85 – 89.
3. Добровольська С.Я. Етапи утворення поселень у Дністерському каньйоні / С.Я.Добровольська // Історія української географії. Всеукр. наук. – теорет. часопис. – Тернопіль, 2011. – Випуск 23. – с.91 – 97.
4. Історичні центри заселення Дністерського каньйону – як ресурс археол. туризму / В.П.Круль, С.Я.Добровольська, С.Д.Брик, О.Р.Гадельшин // Туристичні ресурси як чинник розвитку території / Матер. Всеукр. наук.-прак. конф.-сем. (9-10 грудня 2011р.). – Тернопіль: В-во ТНПУ ім.В.Гнатюка, 2012. – с.46-51.
5. Круль В. Екістична завантаженість на тераси в межах Дністерського каньйону / В.Круль, С.Добровольська // Гідрологія, гідрохімія, гідроекологія: Мат. 5-ої Всеукр. наук. конф. (Чернівці, 22-23 вересня 2011р.). – Чернівці: ЧНУ, 2011. – с.130-132.
6. Круль В. Особливості заселення сточищ основних річок Північної Буковини / В.Круль, Г.Круль, Г.Григор'єва // Річкові долини: природа – ландшафти – людина. – Чернівці-Сосновець, 2007. – с.165-167.
7. Круль Г.Я. Територіальні характеристики заселення сточищ основних річок Північної Буковини / Г.Я. Круль, Г.В.Григор'єва, О.Р.Гадельшин // Наукові зап. Вінницького держ. педун-ту ім.М.Коцюбинського. Серія: Географія. – Вінниця, 2007. – Вип. 14. – 33-39.

Krul' V.P. Dobrovol's'ka S.Ja., Hadel'shyn O.R. Formation of the settlement network of Dniester canyon (time-spatial analysis). The 19 stages of the formation of settlement network of Dniester canyon were highlighted: from the first, that gripped the early Palaeolithic, to the nineteenth, which took place in 1901-2000 AD. The most intensive phase was eighth (III millennium BC), during which the 174 area of modern settlements initial humanity was populated. The most powerful in the number of initial settlement was seventh stage, when during the fourth millennium BC their number reached 318 units (61.5% of the modern settlement network). Only from the sixteenth stage (XVI c.) larger network of settlements begins recorded, when in the Dniester canyon 351 settlements were existed. Starting from the twelfth stage (501-900 AD), there is a constant growth of settlement network (from 74 settlements), as recorded by such settlements, which begins its continuous existence of the specified (20 pcs.), and all subsequent stages.

Key words: settlement, town, settlement network, the initial settlement, Dniester Canyon